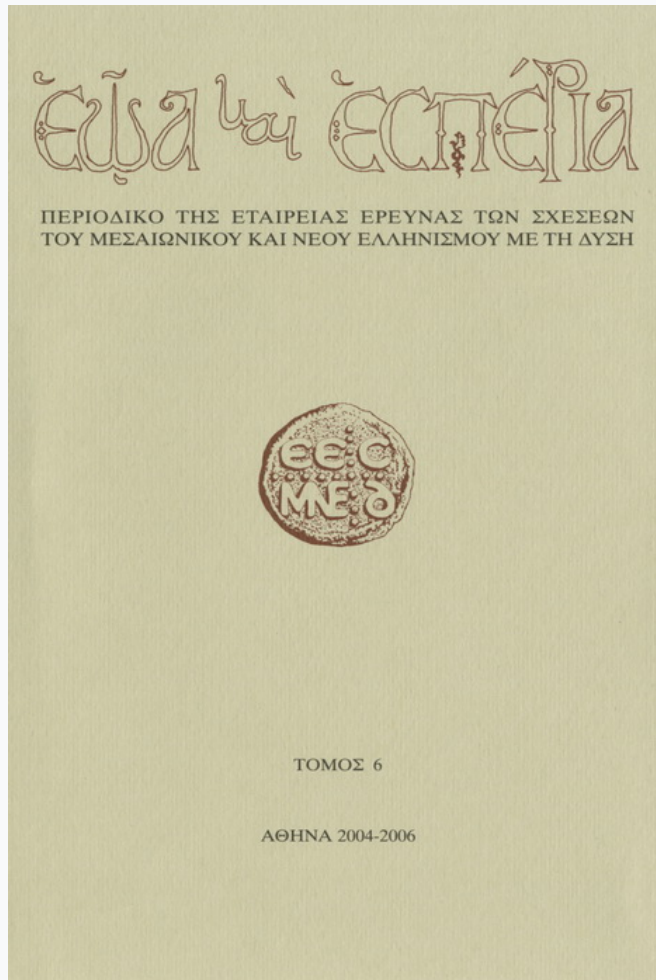

Εοα και Esperia

Vol 6 (2006)

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

doi: [10.12681/eoaesperia.70](https://doi.org/10.12681/eoaesperia.70)

To cite this article:

ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ Γ. Δ. (2006). ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ. *Eoa Kai Esperia*, 6, 123–131. <https://doi.org/10.12681/eoaesperia.70>

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ*

Το κείμενο που ακολουθεί στοχεύει στην παρουσίαση μιας έρευνας που θα μας επιτρέψει να συγκροτήσουμε ένα λεξικό προσώπων που έζησαν στην Κέρκυρα στη διάρκεια του 16ου αι. και διαδραμάτισαν πρωτεύοντα ή δευτερεύοντα ρόλο στη ζωή του νησιού. Στη βάση της προσπάθειάς μας βρίσκεται η αντίληψη ότι οι εξατομικευμένες πληροφορίες ενέχουν όλα εκείνα τα στοιχεία που επιτρέπουν, μέσα από την υπέρβαση της περιπτώσιολογίας, την αποδέσμευση και την κατηγοριοποίηση των μονιμοτήτων και των συγκυριών στον ανθρώπινο βίο.

Η εδώ παρουσιαζόμενη εργασία αποτελεί μέρος των ερευνών που πραγματοποιήσαμε στη φάση της εκπόνησης της διδακτορικής μας διατριβής με θέμα το θαλάσσιο εμπόριο στην Κέρκυρα στο πρώτο μισό του 16ου αι.¹ Σ' αυτό το πλαίσιο συντάξαμε μεγάλο αριθμό προσωπογραφιών, που έφτασαν συνολικά τις 900, προκειμένου να διακρίνουμε τις τυπολογίες στις εμπορικές και ναυτιλιακές πρακτικές, την κοινωνική υπόσταση των Κερκυραίων εμποροναυτικών, τις μεθόδους σχηματισμού των επιχειρηματικών κεφαλαίων, καθώς και τους τομείς επένδυσης των εμπορικών κερδών.

Η επέκταση των προσωπογραφιών στο υπόλοιπο του αιώνα αλλά και για το μεγαλύτερο μέρος των καθημερινών ανθρώπων της Κέρκυρας θεωρούμε ότι ανήκει στις εργασίες υποδομής, στις οποίες εδράζεται ασφαλέστερα ο προβληματισμός του ιστορικού.

I. Η επιλογή του τόπου

Στην επιλογή του τόπου συνετέλεσαν δύο κύριοι παράγοντες: κατά πρώτον, η γεωστρατηγική του θέση και ο ρόλος που του ανατέθηκε στο πλαίσιο λειτουργίας του βενετικού «Κράτους της Θάλασσας»· κατά δεύτερον, η δια-

* Αναπτυγμένη μορφή της εισήγησής μας στην *Ε' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, Κέρκυρα, 3-5 Οκτωβρίου 2003*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας.

1. Γ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, Θαλάσσιο Εμπόριο στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (1496-1538), διδακτορική διατριβή, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα 2001. Βλ. επίσης G. PAGRATIS, Trade and Shipping in Corfu (1496-1538), *International Journal of Maritime History* 16/2 (December 2004) 169-220.

θεσιμότητα του αρχαιακού υλικού, που για τη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα έχει διασωθεί σε σχετικά ικανοποιητικό βαθμό, προσφέροντας στον ερευνητή τη δυνατότητα να συνδυάσει και να διασταυρώσει τις πληροφορίες του με κείμενα των αρχαίων της Βενετίας.

(α). Σε ό,τι αφορά το πρώτο στοιχείο, η Κέρκυρα στη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός παρατηρητηρίου, ικανού για την παρακολούθηση της ιστορικής πορείας προσώπων ποικίλης προέλευσης. Η καίρια γεωγραφική θέση της, στην είσοδο της Αδριατικής, τη μετέτρεψε σε βασικό πέρασμα για τους ελληνικούς πληθυσμούς που διαπεραιώνονταν από τα πρώην βυζαντινά εδάφη στην επικράτεια του βενετικού λέοντα και στη Δύση. Ο πληθυσμός του νησιού σε ολόκληρο τον 16ο αι. ανανεωνόταν με ταχείς ρυθμούς, λόγω των πολεμικών αναταραχών που είτε προσέλκυαν προσφυγικές μάζες από περιοχές του ελλαδικού χώρου που υπέκυπταν στην οθωμανική επεκτατικότητα, είτε κατέληγαν στη βίαιη μεταβολή του τοπικού δημογραφικού δυναμικού, όπως παραδείγματος χάριν συνέβη στη διάρκεια της πολιορκίας του 1537².

(β). Τη σπουδαιότητα της θέσης της Κέρκυρας επιβεβαιώνουν οι λειτουργίες που κλήθηκε από την «Κυρίαρχο» να εξυπηρετήσει και οι οποίες σημάδεψαν την κοινωνική και αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του αστικού χώρου.

Οι ανάγκες των Βενετών, πολιτικές και οικονομικές, ιδιαίτερα στη συγκυρία της απώλειας στα 1500 της Μεθώνης, της Κορώνης και της Ναυπάκτου, είχαν ως αποτέλεσμα τη μετακίνηση του κέντρου βάρους της διοίκησης του Stato da Mar στην Κέρκυρα και στη Ζάκυνθο. Από τις αρχές του 16ου αι. τα πλοία που κατευθύνονταν από τη Βενετία προς το Λεβάντε και αντίστροφα, υποχρεώνονταν να σταθμεύουν στο λιμάνι της Κέρκυρας, όπου γινόταν έλεγχος των φορτίων τους και φορολόγησι³. Την ίδια περίοδο το νησί αποτέλεσε την έδρα του «Γενικού Προνοητή της Θάλασσας» (Provveditor General da Mar) και του «Καπιτάνου του Κόλπου» (Capitano del Golfo), η παρουσία των οποίων σήμαινε την ταυτόχρονη άφιξη και παραμονή της βενετικής αρμάδας και των εκατοντάδων ναυτικών της⁴.

2. Ο αριθμός των αιχμαλώτων αυτής της πολιορκίας ανερχόταν, σύμφωνα με διάφορες πηγές, από τους 15.000 μέχρι τους 22.000. ΕΛΛΗ ΓΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, Οι Τούρκοι στην Κέρκυρα. Επιπτώσεις στη μορφή της πόλης από τις τουρκικές πολιορκίες, στο: *Κέρκυρα: Ιστορία, Αστική Ζωή και Αρχιτεκτονική 14ος-19ος αι.*, Ε. CONCINA - ΑΛΙΚΗ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ-TESTONE (εκδ.), Κέρκυρα 1994, σ. 49.
3. Γ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, Οι βενετοκρατούμενες Ελληνικές χώρες μεταξύ του δεύτερου και του τρίτου τουρκοβενετικού πολέμου (1503-1537), Ιωάννινα 1974, σ. 93.
4. Βλ. σχετικά Γ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, Οι εκθέσεις των Βενετών Βαΐλων και Προνοητών Κερκυρας κατά τον 16ο αιώνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών (υπό έκδοση), σ. 6.

II. Οι πηγές

Οι πηγές της προσπάθειάς μας απόκεινται στα Κρατικά Αρχεία της Κέρκυρας και της Βενετίας και διακρίνονται σε τρεις κύριες κατηγορίες:

(α). Στις λεγόμενες επίσημες αρχειακές πηγές, που περιλαμβάνουν τα αιτήματα των βενετών υπηκόων και τις απαντήσεις του Κέντρου, τα διοικητικά κείμενα που παρήγαγαν οι δημόσιες υπηρεσίες της Γαληνοτάτης και οι τοπικές βενετικές αρχές της Κέρκυρας (*Reggimento*), καθώς και δικογραφίες για αστικές διαφορές και για την ένταξη υποψηφίων στο Συμβούλιο των πολιτών (*cittadini*), όπου παρατίθενται ποικίλες προσωπογραφικές και γενεαλογικές μαρτυρίες, λιγότερο ή περισσότερο αξιόπιστες⁵.

(β). Στην ιστοριογραφική παραγωγή για την ελληνολατινική Ανατολή, η οποία διαρκώς εμπλουτίζεται⁶.

(γ). Στα νοταριακά κατάστιχα των αρχείων της Κέρκυρας⁷ και της Βενετίας, όπου επισημαίνονται ποικίλες πτυχές της καθημερινής διαβίωσης. Η πηγή αυτή, και ιδιαίτερα το νοταριακό αρχείο της Κέρκυρας, αποτελεί τη βάση της ερευνητικής μας δραστηριότητας.

Το νοταριακό αρχείο της Κέρκυρας αριθμεί συνολικά 3.262 φακέλους, που χρονολογούνται από το τελευταίο τέταρτο του 15ου αι. και πυκνώνουν ποσοτικά από τα μέσα του 16ου αι. μέχρι και τον 19ο αι. Για τον 16ο αι. έχουν σωθεί τα κατάστιχα 110 νοταρίων, 47 από τους οποίους συνέτασσαν τα έγγραφα τους στην πόλη και στα προάστεια και οι υπόλοιποι 63 στην ύπαιθρο⁸.

-
5. Για εκδομένες πηγές του είδους βλ. Γ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετίας (1554-1600)*, Ιωάννινα 1985. Α. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Προνομακά Παλατινής Κομητείας δικαιώματα εν Κερκύρα*, ανατυπωμένο στα *Κερκυραϊκά Χρονικά* 17 (1973) 169-187. ΕΛΛΗ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες της Βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος-18ος αι.)*, Αθήνα 2002. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, *Οι εκθέσεις των Βενετών Βαίλων και Προνοητών κατά τον 16ο αι., ό.π. Ειδικά για τον 18ο αι.* βλ. επίσης, ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Συμβολή στην οικονομική ιστορία της Βενετοκρατούμενης Κέρκυρας. Η έκθεση του Γενικού Προνοητή και Καπιτάνου της Κέρκυρας Giovanni Malipiero (1741), Έφα και Έσπέρια* 1 (1993) 61-79.
 6. Ειδικά από την κερκυραϊκή ιστοριογραφία αξίζει να μνημονεύσουμε το έργο: Α. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Βιογραφικά σχεδιάρια τῶν ἐν τοῖς γράμμασιν, ὠραῖαις τέχναις καὶ ἄλλοις κλάδοις τοῦ κοινωνικοῦ βίου διαλαμψάντων Κερκυραίων, τ. Α'-Β'*, ἐν Κέρκυρα 1877, 1884. Επανέκδοση στα *Κερκυραϊκά Χρονικά* 16 (1972), στο οποίο διαφαίνεται μια πλατιά έρευνα στις εμμέρους προσωπογραφίες μελών της ηγετικής τάξης του νησιού.
 7. Για το νοταριακό αρχείο της Κέρκυρας βλ. Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ - Γ. ΓΚΡΙΝΙΑΤΣΟΣ, *Το Νοταριακό Αρχείο της Κέρκυρας, Επετηρίς του Κέντρου Ερεῖνης της Ιστορίας του Δικαίου* 32 (1996) 9-137. Γενικά για τα αρχεία της Κέρκυρας βλ. ΑΛΙΚΗ ΝΙΚΙΦΟΡΟΥ, *L'Archivio di Stato di Corfù da ieri ad oggi, Quaderni di Cheiron* 2 (1996) 223-255.
 8. Για εκδόσεις νοταριακών εγγράφων της Κέρκυρας βλ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, *Οι πράξεις του νοταρίου Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472-1473), Επετηρίς του Κέντρου*

Τα τελευταία χρόνια ολοένα και περισσότεροι ιστορικοί αναγνωρίζουν και εκμεταλλεύονται τις πληροφοριοδοτικές ικανότητες των νοταριακών πηγών, προκειμένου να διαγνώσουν τους μεγάλους ρυθμούς των κοινωνιών και να διαπιστώσουν πραγματικότητες που συχνά είναι δυσδιάκριτες στα τυπικά νομικά κείμενα των διοικητικών υπηρεσιών. Το πλούσιο αρχειακό υλικό των δημόσιων φορέων και θεσμών παραμένει συνήθως φειδωλό σε αναφορές σχετικές με την αιτιολόγηση των περισσότερων αποφάσεων, αλλά και σχετικά ψυχρό και άκαμπτο ως προς τη γλωσσική του μορφή. Αντίθετα, στο νοταριακό υλικό στηρίζεται ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός μελετών που αφορούν κυρίως την οικονομία και τη συνάρτησή της με τα κοινωνικά φαινόμενα, αλλά και την ιστορία των νοοτροπιών και του δικαίου.

Τα νοταριακά έγγραφα ανήκουν στον τύπο των πηγών που διασώζουν εμμέσως το περίγραμμα του βίου της μεγάλης κοινωνικής μάζας που, σε αντίθεση με την αριστοκρατική κάστα και με τους λογίους, είχαν περιορισμένη πρόσβαση στους μηχανισμούς οργάνωσης της μνήμης⁹. Εξάλλου, σε αντίθεση με άλλου είδους πηγές, όπως τα φορολογικά κατάστιχα, οι πράξεις των νοταρίων επιτρέπουν την παρακολούθηση της κίνησης στις διάφορες πλευρές του βίου (π.χ. συγκρότηση περιουσίας μέσω της μεταβίβασης κινήτων και ακινήτων). Η φύση λοιπόν της κύριας πηγής μας προδιαγράφει τόσο τον χαρακτήρα των προσωπογραφιών όσο και την πολυσήμαντη χρηστική αξία τους. Πρόκειται για τον καθημερινό άνθρωπο, αδιακρίτως κοινωνικής τοποθέτησης, που ζει στο βενετοκρατούμενο νησί του Ιονίου, σε μια εποχή με χαμηλή επαγγελματική εξειδίκευση, και ο οποίος επικυρώνει εγγράφως ορισμένες από τις οικονομικές, κοινωνικές και επαγγελματικές σχέσεις του.

III. Τρόπος παρουσίασης του υλικού

Η μέχρι σήμερα πραγματοποιηθείσα εργασία έχει ήδη υποδείξει πολλές από τις παραμέτρους παρουσίασης του υλικού.

Ερεύνες της Ιστορίας του Δικαίου 32 (1996) 139-225. Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ - ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ, Οι πράξεις του νοταρίου Αγ. Ματθαίου Κέρκυρας Πέτρου Βαραγκά (1541-1545), *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Δικαίου* 32 (1996) 207-339. ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ - Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ - ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ, Οι πράξεις του νοταρίου Καρουσάδων Κέρκυρας πρωτοπαπά Φιλίππου Κατωμέρη (1503-1507), *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Δικαίου* 33 (1997) 9-436. Σ. ΚΑΡΥΔΗΣ, Θεόδωρου Βραβιανίτη, δημοσίου νοταρίου πόλεως και νήσου Κερκύρας, οι σωζόμενες πράξεις (1479-1516), Αθήνα 2001. Δ. ΚΑΡΥΔΗΣ, Νοταρικές πράξεις Κορυφών (1488-1489), *Περί Ιστορίας* 3 (2001) 69-116.

9. Τη χρήση των νοταριακών και των φορολογικών καταστίχων για τη σύνθεση προσωπογραφικών σημειωμάτων βλ. και στη μελέτη Δ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Η Μύκονος τον 17ο αιώνα. Γαιοκτητικές σχέσεις και οικονομικές συναλλαγές, Αθήνα 1997, σ. 445-494.

Προκύπτει λοιπόν με σαφήνεια ότι δεν είναι εφικτή η εκτενής βιογράφηση των δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων που έζησαν στο νησί σε διάστημα ενός αιώνα, κυρίως λόγω ανεπαρκούς τεκμηρίωσης.

Τα λήμματα του λεξικού θα πρέπει λοιπόν να διακριθούν σε δύο τύπους: στα περιγραφικά και στα συνοπτικά. Κοντά σ' αυτά βρίσκουν θέση και τα ομαδικά λήμματα, στα οποία συγκεντρώνονται μαρτυρίες για εκείνες τις οικογένειες για τις οποίες υπάρχει ικανή πληροφόρηση (γενεαλογικά δένδρα, πίνακες μελών).

Για το μεγάλο αριθμό των προσώπων που αναφέρονται στις πηγές άπαξ ή σπανίως, στα λήμματα σημειώνεται η χρονολογία και ο τόπος εμφάνισης, ενώ παρατίθενται οι αρχειακές παραπομπές με τον χαρακτηρισμό του εγγράφου, καθώς και οι βιβλιογραφικές ενδείξεις, προκειμένου να διευκολύνεται ο μελετητής που επιθυμεί να πραγματοποιήσει περαιτέρω έρευνα.

Σε ό,τι αφορά στον τρόπο δημοσίευσης του υλικού, φρονούμε ότι ο όγκος αλλά και η ανάγκη διαρκούς ενημέρωσης του λεξικού επιβάλλουν να σκεφτούμε σοβαρά το ενδεχόμενο ηλεκτρονικής δημοσίευσής του. Και τούτο, για να αποφυγούμε το σύνθηρες φαινόμενο των αμέτρητων προσθηκών και διορθώσεων που ουσιαστικά μένουν έξω από το κύριο σώμα, αφού διασκορπίζονται σε μικρά άρθρα, δημοσιευμένα σε διαφορετικά περιοδικά.

Δεν παραγνωρίζουμε, επίσης, την ανάγκη συνεργασίας περισσότερων ερευνητών για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Μία ανάλογη προσπάθεια για τον κερκυραϊκό 15ο αιώνα υποδεικνύει τις ρίζες των συντελεστών της καθημερινής ζωής του νησιού κατά τον 16ο αι.¹⁰

Για τον 16ο αι., το κερκυραϊκό αρχειακό υλικό είναι σχετικά διαχειρίσιμο. Το ίδιο ισχύει και για τις βενετικές αρχειακές πηγές, όμως μέχρι τα 1540, αφού κατόπιν το υλικό πυκνώνει σε βαθμό που καθιστά αδιανόητη οποιαδήποτε ατομική προσπάθεια¹¹.

IV. Τα οφέλη από την υλοποίηση του έργου μας αγγίζουν πολλούς χώρους της ιστορίας.

Οι προσωπογραφικές και γενεαλογικές ειδήσεις σχηματίζουν μια στερεότερη βάση για το έργο του ιστορικού. Η οικογένεια και οι συγγενικοί δεσμοί στην ιστορική τους διάσταση αποτελούν μεθοδολογικό ενδιάμεσο τόσο της

10. Σ. ΚΑΡΥΔΗΣ, Κερκυραϊκή προσωπογραφία του 15ου αιώνα, στο: *Γ Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος-Κύπρου*, Ι. ΒΑΣΣΗΣ - ΜΑΡΙΝΑ ΛΟΥΚΑΚΗ - ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (επιμ.), Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2000, σ. 44-47.

11. Για το νοταριακό αρχείο της Βενετίας βλ. MARIA FRANCESCA TIEPOLO και άλλοι, *Archivio di Stato di Venezia, Guida Generale degli Archivi di Stato Italiani*, vol. 4, Roma 1994, σ. 1062-1070.

γενεαλογικής επιστήμης όσο και της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας, αφού είναι εγνωσμένος ο ισχυρός οικογενειακός χαρακτήρας στη συγκρότηση τόσο των κοινωνικών οργανισμών όσο και των επιχειρήσεων των Ελλήνων, εμπορικών και ναυτιλιακών, πρόσκαιρων ή και σταθερότερων, από το Βυζάντιο μέχρι και τις μέρες μας.

Εξάλλου, διευρύνονται οι γνώσεις μας τόσο για τους επωνύμους όσο και για τους ανωνύμους της κερκυραϊκής ιστορίας.

Στην περίπτωση προσώπων με διακριβωμένη δράση, οι ειδήσεις που έρχονται στο φως συντελούν στη σύνθεση αριότερων προσωπογραφιών. Για παράδειγμα, το έργο των λογίων του 16ου αι. σαφώς προσεγγίζεται με καλύτερες προϋποθέσεις, όταν γίνεται γνωστό το ανθρώπινο περιβάλλον τους (οικογενειακό και επαγγελματικό), τα εισοδήματα και οι οικονομικές συναλλαγές τους, η γεωγραφική και κοινωνική κινητικότητά τους κ.λπ. Τέτοιου είδους πληροφορίες προσφέρουν αφειδώς τα νοταριακά κατάστιχα. Ας αναλογιστούμε τί αντιπροσώπευαν για τους φιλόλογους οι ποιητές Ιάκωβος Τριβόλης, Μάρκος Δεφαράνας και Τζουνάννες Βεντράμος, πριν να τεκμηριωθεί από νοταριακά έγγραφα η εμπορική και ναυτιλιακή τους δραστηριότητα¹². Από νοταριακά κατάστιχα της Κρήτης αντήσαμε ειδήσεις που οδήγησαν σε ριζική αναθεώρηση του χρόνου ακμής και στην ανίχνευση της ιστορικής ταυτότητας συγγραφέων, όπως του Στέφανου Σαχλίκη, του Μαρίνου Φαλιέρου, του Βιτσέντζου Κορνάρου και ενός μέχρι πρόσφατα άγνωστου Κρητικού μουσικοσυνθέτη του 16ου αιώνα, του Φραγκίσκου Λεονταρίτη¹³. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, για τον οποίο μάθαμε ότι ήταν γόνος ελληνορθόδοξης οικογένειας και πάντως όχι γεννημένος καθολικός¹⁴.

12. Σ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ, Τριβόλης-Δεφαράνας-Βεντράμος. Τρεις Έλληνες λαϊκοί στιχουργοί στη Βενετία του 16ου αιώνα, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1989. Ο ΙΔΙΟΣ, Μάρκος Δεφαράνας (1503-1575:). Ζακύνθιος στιχουργός του 16ου αιώνα, *Θησαυρίσματα* 21 (1991) 210-315. ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΙΔΗ, Ο Κερκυραίος στιχουργός Ιάκωβος Τριβόλης, *Έφα και Έσπέρια* 1 (1993) 146-189. Ανάλυσης σημασιών προσωπογραφικές πληροφορίες προκύπτουν και για άλλα σημαίνοντα πρόσωπα της Κέρκυρας του 16ου αι., όπως για τους λογίους Αλέξιο Ραρτούρο και Ιωάννιο Καρτάνο. ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΙΔΗ, Ο Μέγας Πρωτοπαπάς Κερκύρας Αλέξιος Ραρτούρος, λόγιος του 16ου αι. (1504-1574), Κέρκυρα 1995. Η ΙΔΙΑ, Άγνωστα στοιχεία για τον Κερκυραίο ιερομόναχο Ιωάννιο Καρτάνο από ανέκδοτα έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου Κερκύρας (1528-1529), *Δωδώνη: «Φιλολογία»* 21 (1992) 57-77.

13. Ν. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ, Φραγκίσκος Λεονταρίτης, Κρητικός μουσικοσυνθέτης του δέκατου έκτου αιώνα. Μαρτυρίες για τη ζωή και το έργο του, Βενετία 1990.

14. Ν. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ, Προλεγόμενα, στο: *Ιωάννης Ολόκαλος, Νοτάριος Ιεράπετρας, κατάστιχο (1496-1543)*, Γ. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ (εκδ.), Βενετία 1994, σ. 10-11.

Ο συνδυασμός των πληροφοριών του λεξικού με τις κατακτημένες γνώσεις για τις κοινωνικές ομάδες της Κέρκυρας τον 16ο αι. θα μπορούσε να συμπληρώσει ή να τροποποιήσει τις απόψεις μας για τις ψηφίδες που συνθέτουν το πολύχρωμο ανθρώπινο μωσαϊκό του νησιού, αφού πλέον θα είναι περισσότερο αποσαφηνισμένο το κοινωνικό και οικονομικό τους υπόβαθρο (περιοχή προέλευσης, οικονομικές συναλλαγές, επαγγελματικές εξειδικεύσεις, σύνθεση περιουσίας, ανθρώπινο περιβάλλον κ.λπ.).

Σε ό,τι αφορά τώρα στις χιλιάδες των ανωνύμων, αυτοί θα μπορούσαν να αποκτήσουν ταυτότητα και συλλογική υπόσταση, αφού γίνεται δυνατή η παρακολούθηση των ρυθμών διαβίωσής τους μέσα στο μικρόκοσμο τους και στην καθημερινότητα της πόλης και της υπαίθρου. Μ' αυτό τον τρόπο δημιουργείται μια «προσωπογραφία από τα κάτω», στην οποία οι πρωταγωνιστές είναι οι άφωνοι μάρτυρες της ιστορίας, όσοι δεν χώρεσαν στο επίσημο ιστορικό αφήγημα.

Αν για το κοινοτικό μόρφωμα της Κέρκυρας και τις λειτουργίες του οι γνώσεις μας είναι σχετικά ικανοποιητικές, δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε το ίδιο για την προσωπική ιστορία των στοιχείων που το συναπαρτίζουν¹⁵. Μας διαφεύγουν, επίσης, οι διαδικασίες συγκρότησης και διαχείρισης της ατομικής περιουσίας, οι συλλογικότητες της υπαίθρου και η συνολική κοινωνική, διοικητική και οικονομική οργάνωσή της, ο βαθμός και το επίπεδο διείσδυσης της πόλης στον αγροτικό χώρο και οι τεχνικές εκμετάλλευσής του, το επίπεδο αλληλοσυμπλήρωσης των δύο, φαινομενικά ανεξάρτητα αναπτυσσόμενων, οικονομιών κ.ά.¹⁶.

Αναλυτικότερα, τα στοιχεία που προκύπτουν για τα μεμονωμένα άτομα καταδεικνύουν τη σύνθεση των ατομικών περιουσιών και τις μεταβολές της (διαθήκες, αγοραπωλησίες και άλλα έγγραφα που αφορούν σε μεταβιβάσεις κτημάτων: πώληση, εμφύτευση, ανταλλαγή, απόδοση, παραχώρηση, δωρεά,

15. Βλ. στις μελέτες: Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, Η κερκυραϊκή ευγένεια των αρχών του 15^{ου} αιώνα, *Ιστορικά* 3 (1985) 95-123. Ο ΙΔΙΟΣ, *Civis fidelis: l'avènement et l'affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles)*, Frankfurt am Main 1992. Ο ΙΔΙΟΣ, Από την ιστορία των πόλεων. Η διαμόρφωση της ομάδας των Κερκυραίων πολιτών. ΙΕ'-ΙΣΤ' αιώνες, *Έφη και Έσπερα* 1 (1993) 133-143. Ο ΙΔΙΟΣ, Η προσωπογραφία ως προϋπόθεση για τη διερεύνηση της διαμόρφωσης των κοινωνικών ομάδων της Ελληνολατινικής Ανατολής, στο: *Πλούσιοι και Φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής Ανατολής*, ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ (εκδ.), Βενετία 1998, σ. 73-89.

16. Βλ. τις υποθέσεις που διατυπώνει ο Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, Οι σχέσεις διοικούντα και διοικούμενου στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα, στο: *Κέρκυρα, μια μεσογειακή σύνθεση: νησιωτισμός, διασυνδέσεις, ανθρώπινα περιβάλλοντα, 16ος-19ος αι.*, ΑΛΙΚΗ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ (εκδ.), Κέρκυρα 1998, σ. 179-190.

μίσθωση), τις επαγγελματικές εξειδικεύσεις (συμβάσεις μαθητείας και εργασίας), τις ελλείψεις οικονομικών πόρων για διαβίωση και καλλιέργεια που οδηγούσαν στην εισχώρηση των αστικών κεφαλαίων στην ύπαιθρο και στις άνισες ανταλλαγές (δανεισμός, χρεωστικά ομόλογα, προαγορά της αγροτικής παραγωγής), τις συνθήκες στις διαπροσωπικές σχέσεις (δεν γίνονται όλες οι συναλλαγές αντικείμενο γραπτής συμφωνίας), πλευρές της προσωπικότητας των ανθρώπων (κυρίως μέσω των διαθηκών) κ.ά.

Οφέλη προκύπτουν και από φιλολογική άποψη, καθώς διορθώνονται ή τονίζονται σωστά, επώνυμα που αντλήθηκαν από λατινικές πηγές (π.χ. Βεργής όχι Βέργης < Vergin), ενώ διακρίνονται και οι ποικιλίες της γραφής των ονομάτων (Αλαμανής, Αλλαμάνος, Αλαμάνος).

Η οπτική της ονοματολογίας θα μπορούσε, τέλος, να υποδείξει τους μηχανισμούς που διέπουν τις ονοματοθετικές συμπεριφορές και να διαπιστώσει, με τη βοήθεια και των τοπωνυμίων, την προέλευση και τις συλλογικές ταυτότητες των πληθυσμιακών συγκεντρώσεων στο νησί, τη φύση των εγκαταστάσεων, καθώς επίσης τις συνέχειες και τις ασυνέχειες στον κατοικημένο χώρο, σε μια εποχή με ιστορικά τεκμηριωμένη παρουσία ή απλώς διέλευση προσφυγικών ρευμάτων¹⁷.

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι ένα προσωπογραφικό λεξικό με ικανή τεκμηρίωση καταλήγει να είναι εκ των πραγμάτων μια ολοκληρωμένη ιστορία με ευρετηριακή δομή¹⁸. Η επανάληψη παρόμοιων συμπεριφορών και πρακτικών από ένα μεγάλο μέρος των προσώπων ενός τόπου, αν και μονότονη και μονόδρομη, υποδηλώνει ωστόσο κανονικότητες, μέσω των οποίων θα μπορούσαμε ενδεχομένως να ανασυνθέσουμε τη δομή μιας ιστορικής κοινωνίας¹⁹.

17. Βλ. ενδεικτικά, Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, Το ανθρώπινο δίχτυ: Το βάρος της ιστορίας: το βενετικό παράδειγμα, στο: *Ελληνική Οικονομική Ιστορία ΙΕ-ΙΘ' αι.*, Σ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ (επιμ.), τ. Α', Αθήνα 2003, σ. 72-77.

18. Τούτο έχει ήδη γίνει αντιληπτό από τα προσωπογραφικά λεξικά της βυζαντινής περιόδου και από τις σχετικές θεωρητικές μελέτες. Βλ. στο *Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό Λεξικό Βυζαντινής Ιστορίας*, Α. ΣΑΒΒΙΔΗΣ (εκδ.), τ. Α', Αθήνα 1996, σ. 11-14, τ. Β', Αθήνα 1997, σ. 13-17 και τ. Γ', Αθήνα 1998, σ. 15-17.

19. Σ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, *Ιστορικά Απεικασματα*, Αθήνα 1995, σ. 151.

RIASSUNTO**DIZIONARIO PROSOPOGRAFICO DI CORFÙ (16o SEC.)**

In questo studio viene presentata una ricerca, attualmente in fase di evoluzione, la quale, una volta conclusa, permetterà la compilazione di un dizionario di personaggi che hanno vissuto a Corfù durante il XVI secolo e che hanno svolto un ruolo sia primario che secondario nella vita dell'isola. Le questioni principali che qui vengono esaminati si riferiscono:

- a) alle fonti storiche sulle quali si è basata la nostra ricerca ed
- b) alla nostra problematica, concernente la maniera più adatta per la presentazione del risultato finale.

GERASIMOS D. PAGRATIS